

Sveriges största kända lokal för varglav, *Letharia vulpina*

Bengt Oldhammer

Vid Grundagssättern strax norr om Foskros i Idre ligger en varglavslokal som jag tror är den största kända i Sverige. Efter att ha sprungit över åtskilliga kvadratkilometer av terrängen har ett kärnområde utkristalliserats 680-750 meter över havet i en 1-2 km bred och 3 km lång zon längs vattendraget Grundöjan, mellan Grundagssättern och Grundagen.

En dag i augusti 1999 tänkte jag kartera förekomsten och började hurtfriskt räkna träd med varglav väster om Grundöjan från Grundagssättern och norrut. Efter cirka 1,5 km blev det så många träd med varglav att jag gav upp och insåg att området med omnejd kräver minst en veckas jobb för tre man (eller kvinnor). En detaljerad inventering inkluderande skogshistorik och kartläggning av eventuellt varglav i några närliggande trakter vore ytterst intressant.

Resultat

Vanligen förknippas varglaven med torrakor som står på myrar eller i myrkanter. I det här området växer den främst på levande tall på lavbeklädd skogsmark. Längs den sträcka jag räknade varglav blev resultatet 396 substrat som följer:

	<i>Enstaka lav</i>	<i>Rikligt, minst 20 tussar, ofta massvis</i>
Stubbe	23 st	4 st
Torraka	16 st	7 st
Låga	19 st	12 st
Trädrot	42 st	6 st
Björk	24 st	4 st
Gran	1 st	
Tall	59 st	79 st
Summa	284 st	112 st

Ymnigast förekommer den på gamla och ganska grova tallars torra grenar. Många av dem har grenarna helt gulfärgade. Aldern på träden är hög och belyses av en gammal tall som sågades ner 1999 i samband med att vägen i området breddades. Jag räknade till 450-470 årsringar exklusive den rötskadade inre delen som jag uppskattade till 80 år. Tallen var alltså omkring 550 år. Sådana trädåldrar är inte ovanliga i området och troligen finns ännu äldre. Det skulle för övrigt inte förvåna mig om Sveriges äldsta tall står någonstans i en fjällskog i Dalarna.

Den 550-åriga tallen hade några skador långt tillbaka i tiden som förmodligen uppstått efter brand. Troligen var detta orsaken till trädets röta. Att det inte var några synliga brandskador på trädet i form av brandljud kan förslagsvis förklaras

med den tjocka skyddande barken i kombination med att det bränsle som genereras på marken mellan bränderna inte resulterat i annat än ganska svaga markbränder. De flesta gamla tallar i området har utsatts för skogseldar och många torde ha skador efter brand, även om det långt ifrån alltid syns på grund av att skadan helt vallats över. I området finns även synliga brandljud i levande och döda träd samt gott om kolade stubbar och lågor. Brandhistoriken är intressant på grund av bl a. en kuperad terräng med myrsvackor, blockmark och förekomsten av Grundöjan. Flera av de äldsta tallarna har också utsatts för något som liknar barktäkt. Alla dessa skador efter brand och barktäkt, i kombination med trädens höga ålder och rostlysande bark och gula varglavar, är en skön syn för ögat för en träd och tallälskare. När jag berättade om dessa färger och trädåldrar för en kompis sa han spontant att ”det låter som en saga”.

Antalet substrat med varglav i det område jag gick är med säkerhet underskattat. Troligen finns dubbelt så mycket. Om siffrorna används för att uppskatta antalet träd med varglav i hela området hamnar man på 5.000-10.000 träd.

Intill ån och någon kilometer från den på vardera sidan finns varglaven på fler träd än man kan ana. Vid en första och hastig betraktelse kanske man inte ser någon varglav, men efter ivrigt spanande, i cirka 10 sekunder till en halv minut, hittar man små varglavsfragment med en storlek av 0,5 till 1 cm. En inventering måste därför göras långsamt och noga. Ett annat exempel på att mängden träd med varglav lätt kan underskattas utgör de två ”yngre” tallar som kapades ner intill vägen 1999 i samband med vägbygge och som inte hyste varglav förrän åtta meter upp på stammen. Där satt några hyfsade tussar på små korta och torra tallkvistar! En varglavsinventerare bör ha stege! Torra tallkvistar är för övrigt det helt dominerande växtunderlaget i hela området, även om varglaven också förekommer på barken av såväl gran, tall som björk, samt naturligtvis på trä av tall i form av stubbar, lågor, rotvältor och torrakor.

Gammelskog med kontinuitet

Klimatiska faktorer plus kontinuitet av substrat (och här är ett exempel där man faktiskt kan använda det något slitna och missbrukade begreppet kontinuitet) kan förklara en stor del av lavens ymniga förekomst. Trots att äldre huggningar skett i skogen finns det ändå ett ”golv” av lågor och död ved på marken, torrträd samt gamla tallöverståndare som ”stänker ut” varglav på de yngre generationerna tallskog. Om skogen sparas är framtidsutsikterna bästa tänkbara. Området är för övrigt så vackert och lättillgängligt att turistbyrån i Idre skulle kunna ha det som utflyktstips för alla som vill se Sveriges största varglavs-förekomst. En vistelse i området ger samtidigt en inblick i hur många tallskogar en gång såg ut.

Varglavsexpansion som ställer frågor

Att det finns så många träd med små bålfragment av varglav tyder på att en expansion av varglaven är på gång. Kanske är det med varglaven som med ringla-

ven på två undersökta lokaler i Mora kommun. Ringlaven har där ökat markant sista tio åren, något som jag tror beror på de milda vintrarna och de långa och varma höstarna. Är spridningen av varglav vid Grunddagssåtern ett delresultat av klimatförändringar? Ja sådana frågor skulle man kunna få svar på om t ex Länsstyrelsen hade mer provytor i reservat m fl. ställen. Överhuvudtaget saknas kvalitativa inventeringar av hotade organismer i skogen i Dalarna. Vill man arbeta seriöst med att avläsa grundläggande förändringar i skogsekosystemen borde varje reservat också ha ett antal provytor för olika arter. Om 10, 20 och 100 år är den informationen ovärderlig. Att bara inrätta ett reservat är som att köpa en dyrbar bok och ställa in den i hyllan utan att läsa texten, än mindre tolka innehållet för att dra slutsatser.

En annan mer logisk förklaring, där klimatet sista tio åren bara utgör en del-förklaring, till varglavens (och ringlavens) expansion är helt enkelt att det är en del av artens naturliga dynamik mellan de återkommande bränderna. Just nu har varglaven en ovanligt lång andhämtningspaus med tillväxt och spridning. Vid nästa brand reduceras förekomsten t ex genom att många av de yngre träden med varglav brinner upp eller skadas. Att denna expansion inte har noterats på fler platser i Dalarna kan bero på att arten bara har en naturligt fungerande dynamik i områden med särskilt livskraftiga populationer och där skogslandskapet inte är förstört av skogsbruk. I så fall är detta ytterligare ett exempel på hur viktigt det är att skydda rejäla områden där hotade arter har livskraftiga populationer.

Hot – en blick bakåt och framåt

Är skogen hotad vid Grunddagssåtern? Tja, det har funnits (finns?) skogsbruksplaner även om marken av Skogsvårdsstyrelsen klassats som nyckelbiotop. Men när skogsodlingsgränsen i Sverige kunde försvinna över en natt, och globala företagsfusioner är vardagsmat, finns inte längre garantier för någonting. Den demokratiska kontrollen över sådana här frågor har ju svenska folket för länge sedan lämnat ifrån sig för att i lugn och ro kunna ägna sig åt Bingolotto och så-piga TV-serier. På 1980-talet anmälde Korsnäs ett område väster om Grundöjan, som ligger inom det ovan beskrivna rikområdet för varglaven, för avverkning. Ett rabalder utan like uppstod och samer, kommun, länsstyrelse och naturvård sa enhälligt nej till avverkning. Trots protesterna gav regeringen klartecken (se Sveriges Naturs årsbok Fjällskog 1987) av den enkla anledningen att s-regeringar aldrig någonsin haft intresse eller vilja att skydda naturskog. Efter klartecknet från Birgitta Dahl och kompani avverkade självklart Korsnäs hårdhudade hantlangare skogen åt Jan Stenbeck. När jag besökte området i augusti 1999 lyste *Pinus contorta* på hygget.

Förutom att jag har en hög med tidningsklipp om Korsnäs hårdnackade inställning vid Grunddagssåtern finns också en brev från skogsdirektören/skogsvårdschefen Hans Lundberg som då jobbade vid Korsnäs huvudkontor i Gävle. Han skrev att företaget tar naturhänsyn där det är befogat men att Grundags-

sättern inte var ett sådant område. Samme man fick 1973 breda ut sig i Sveriges naturs årsbok där han försvarade det intensiva skogsbruket med gödsling, fenoxisyror, dikning, plöjning, DDT osv. med slutsatsen "Totaleffekten måste bedömas som klart positiv. Den gamla skogen är fattig på liv". Dessutom påpekas i artikeln att "I betydande utsträckning avsätts också reservat av skilda slag" (detta skrevs 1973 då det knappt fanns några skogsreservat i Sverige). Hans efterträdare verkar vara av samma virke då denne under senare delen av 1990-talet inte visade någon större förståelse för att skydda Tjåberget i Orsa, ett cirka 2.000 hektar stort område som nu kommer att sparas som reservat. Kanske är det bästa att även göra reservat av Grundagssättern. Vem vet vad Korsnäs annars hittar på?

P.S. Vid varglavsräkningen noterades också **grenlav** på två tallar. 1996 noterade jag ett stort ex av grenlav på gran intill Grundöjan. Troligen finns mer av grenlaven om man letar, men det är faktiskt svårt att fokusera blicken på både varglav och grenlav samtidigt!

"Vi måste lära oss att tycka om det som är rationellt."